

УДК 94 (477+44) «1925-1930»

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2022.4.168>

*Віктор Савченко**

У ВИРІ КОНФЛІКТІВ: УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА У ФРАНЦІЇ (1925–1930 РР.)

Анотація: Після закінчення Першої світової війни почався процес формування української діаспори у Франції, що займала провідні геополітичні позиції у світі. Українські емігранти намагалися скористатися політичними свободами, нормами конституції Франції, браком трудових ресурсів у цій країні.

Українська діаспора у Франції не була єдиною, але переважна більшість її складалася з трудових емігрантів із Західної України, серед політичних емігрантів переважали ветерани українського визвольного руху, які у 1917–1921 рр. боролися із більшовицькою окупацією України. Емігрантів з Галичини та Буковини (у 1920-х рр. ці території були окуповані Польщею та Румунією) рахувалося бл. 30 тис. чол., ще бл. 7 тис. емігрантів склали діячі Центральної Ради та Директорії УНР, вояки з армій УНР і гетьманату. Їх об'єднувало спільне прагнення домогтися своїх прав, протистояти ворожій агітації та діям російської еміграції, радянських дипломатів-шпиунів, польсько-румунській пропаганді, що малювали українців у Франції як «більшовиків» і «германофілів».

Українські урядовці УНР на еміграції спромоглися створити центр політичного життя українців у Франції, але вбивство С. Петлюри та виправдання французькою Фемідою його вбивці нанесли значної шкоди українській діаспорі. Друга половина 1920-х рр. стала часом постійних конфліктів у середовищі українських емігрантів у Франції. Ці внутрішні чвари, що мали як ідеологічне, соціально-культурне, так і фінансове підґрунтя, підсилювалися з допомогою радянських резидентів в емігрантському середовищі, впливу російської еміграції, яка була вороже налаштована щодо українців у Франції. Все це призвело до фрагментації української еміграції та перебування її у соціальному «гетто», до того, що Державний Центр УНР не зміг досягти поставлених завдань у Франції та був вимушений залишити цю країну.

Ключові слова: Франція, українська діаспора, емігранти, Державний Центр УНР, Союз українських емігрантів у Франції, Українська Громада у Франції, Союз українських громадян у Франції

Трагічна поразка визвольних змагань та українського державотворення у 1920–1921 рр., захоплення більшовиками Центральної, а поляками, румунами, чехословаками – Західної України, привело до того, що до 200 тис. українських емігрантів опинилося у країнах Європи та Америки.

У Франції у 1920-х рр. склалася найчисленніша з європейських українських діаспор – бл. 35 тис. осіб. Такий «наплив» українців був пов'язаний з тим, що у Франції 1920-х рр. був найвищий рівень життя в Європі, країна активно залучала іноземних робітників, компенсуючи свої величезні людські втрати Першої світової війни. До Франції українські

* Савченко Віктор Анатолійович – доктор історичних наук, професор кафедри історії Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (Одеса, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5949-2263>; e-mail: lanjeron15@gmail.com

емігранти прямували, зазвичай, вже побувавши на еміграції у Польщі, Німеччині, Чехословаччині, Румунії, Туреччині, балканських країнах, де вони зазнали злиднів у таборах для переміщених осіб, брак громадянських прав, фінансову скруту.

Історія української діаспори у Франції досліджувалася як діаспорними вченими¹, так і сучасними українськими істориками², але брак джерельної бази суттєво позначився на їх дослідницьких можливостях. Дослідники концентрували свою увагу тільки на окремих «успіхах» у діяльності української діаспори.

У Франції українських емігрантів чекали значні проблеми. У 1920-х рр. французькі адміністратори вважали, що українського народу «не існує», а українці – це етнографічна частина росіян, яка не має прав претендувати на свою державність, самоназву та мову. Перші слова, які українці вчили французькою, були: «Я не росіянин (поляк, румун), я – українець»³. Тільки з 1926 р. українців стали записувати, як «росіян, українського походження»⁴. В. Прокопович (представник ДЦ УНР у Парижі) видрукував звернення-протест до Ліги Націй проти зазначення в офіційних документах національності «русский», що до українців. Міністр закордонних справ УНР О. Шульгин направив подібну Ноту протесту до Голови Ради Ліги Націй, вимагаючи зазначення «українець» у «нансенівських паспортах». Але через чвари та роз'єднаність у колах української діаспори, ці ініціативи не були реалізовані⁵.

Французькі адміністратори, на той час «робили вигляд», що «не чують українців». У дійсності вони не володіли достатньою актуальною інформацією про Україну, бо до 1917 р. у Франції майже ніхто ні чув про таку країну як Україна, а спотворена інформація з рук білоемігрантів і польських політиків про «українських сепаратистів», «австрійську змову» та «німецьку інтригу» штучно навіювала думки про те, що «українство» має германофільське походження (згадувалися: Українські Січові Стрільці у складі австро-угорської армії, участь мешканців Західної України у лавах ворожої армії, фактичний союз з Німецьким блоком УНР та Української держави у лютому-листопаді 1918 р.). Значна частина французьких політиків розглядали Україну, як терен ворожої держави Австро-Угорщини, частина якої була анексована союзниками Франції: Польщею, Чехословаччиною, Румунією. У той же час, «біла» Росія та Польща, серед французів, були комплементарні, як колишній (Росія) та майбутній (Польща) союзники та патрунувалися офіційними структурами Франції. Українці програвали у цій боротьбі «ідентичностей». Російська емігрантська преса писала про українців, як про «зрадників», «неосвічений, темний народ». Українців намагалися

¹ *Борцук І.* Україна в Парижі. Мандрювання й пам'ятки. Ч. 4. // Латинський квартал. Україна (Париж). 1950. № 4. С. 225-230; № 5. С. 306-311; *Косик В.* Українці у Франції. // Культурні зв'язки з українським зарубіжжям. Донецьк: Україна-Світ, 2004.

² *Кабузан В.М.* Украинцы в мире: динамика численности и расселения. 20-е годы XVIII века – 1989 год: формирование этнических и политических границ украинского этноса. Москва: Наука, 2006; *Трощинський В.П., Шевченко А.А.* Українці в світі. Київ, 1999; *Дорошенко С.І.* Вплив політичного середовища Франції Третьої республіки на політичну свідомість діячів української діаспори (1875-1940) // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Вип. 11. Львів, 2002. С. 89-98; *Дорошенко С.І.* Українська еміграція у Франції як суспільно-політичний феномен (Період Третьої республіки). URL: <https://miok.lviv.ua>

³ *Кульчицький О.* Психосоціальне вивчення української еміграції. Париж, 1957. С. 5.

⁴ Тризуб (Париж). 1925. № 5.

⁵ *Лівицький Андрій.* Листування (1919-1953 роки). Київ: Фенікс, 2019. С. 138-140.

малювати як «бандитів-погромників» і «прихованих більшовиків»⁶.

У колах російської еміграції відсоток франкомовних складав до 25%, такий же відсоток емігрантів мав деякі капітали. Париж стає інтелектуальним центром російської еміграції, видаються щоденні газети «Последние новости» (1920) та «Возрождение» (1925). Між російською й українською діаспорою виникла недовіра та певна ворожнеча. Росіяни-робітники намагалися відтиснути українців на «чорну роботу». А оскільки 80% українських емігрантів складало селянство, що мало проблеми зі знанням французької мови, то це уможливило тільки некваліфіковану чи сезонну працю, з низкою платою та поганими умовами праці. Тільки близько 2% українських емігрантів (що підкреслювали своє українське походження) складали колишня шляхта, урядовці та підприємці, які мали деякий капітал і знання основ французької мови. В 1920-х рр. у Франції вигідніше було звати себе «поляком» або «росіянином», ніж українцем. Деякі українці розчинилися у російській і польській діаспорах, деякі неодноразово переходили з однієї національної громади до іншої. Емігранти мали надію на те, що згодом вони повернуться до України і сприймали «французьке життя» як тимчасове.

У 1920-х рр. російська еміграція, яка патрунувалася французькими адміністраторами, робила все можливе, щоб загальмувати процес легалізації у Франції саме української діаспори, не дати можливості перейти до української діаспори українцям зі Сходу України, які воювали у складі російського експедиційного корпусу на «французькому» фронті, або разом з білогвардійцями в арміях Денікіна, Гришина-Алмазова, Врангеля, які залишилися у «білій» еміграції. Серед 100 тис. «реєстрових» росіян, які офіційно мешкали у Франції, близько 10 тис. осіб були українцями, але, «механічно», такі емігранти перебували у складі російської діаспори, яка розглядала українців «зі Сходу», як «звичайних» росіян. Цьому сприяла й адміністрація Франції, яка записувала українців Східної України «росіянами». Серед поляків (за документами), які мешкали у Франції, українці складали 10% (бл. 25 тис. осіб з 250 тис. поляків-емігрантів). Близько 1,5 тис. українців з Буковини були записані румунами⁷.

На початку 1920-х рр. першими організаторами української діаспори, захисниками її економічних і політичних прав стали дипломатичні представники УНР і ЗУНР у Франції (місія УНР у Франції, голова О. Шульгин, входила до складу Ради при комісарі Ліги Націй і видавала «Bureau Ukrainien de Presse: Bulletin d'informations» (Paris, 1919-20)). Місія домоглася запису «українець» у французьких документах, зверталася до Бюро праці та до Міністерства сільського господарства Франції щодо позички емігрантам і по справах працевлаштування. Галицькі політики (представники уряду ЗУНР) створили Український національний комітет у Парижі (видавав: «Bulletin du Comité National Ukrainien a Paris» (1920), «La Jeune Ukraine» (Paris, 1920-21), але після ухвалили Радою Амбасадорів приєднання Східної Галичини до Польщі (1923) припинили свою діяльність⁸.

⁶ Наріжний С. Українська еміграція. Прага, 1942. С. 5-10.

⁷ Українець у Франції // Порадник (Париж). 1942. С. 2-10.

⁸ Тичка Г.-М. Представництва уряду ЗУНР у Парижі (1919-1923) // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. 2018-2019. Вип. 19-20. С. 211-220; Блавацький С.Р. Украинская русофильская франкоязычная пресса Франции (1919-1921 гг.) // Вестник Московского университета. Серия 10. Журналистика. 2014. № 2. С. 88-96.

З 1921 р. до Франції почали прибувати українці-ветерани антибільшовицьких армій: УНР, УГА, діячі переслідуваних в УСРР політичних партій. Найбільший приплив ветеранів-емігрантів припав на 1923-1925 рр., коли до Франції прибули українські генерали: О. Удовиченко, О. Осецький, М. Омелянович-Павленко, М. Шаповал, М. Капустянський, а разом з ними, з польських таборів для інтернованих вояків УНР (табори для інтернованих польський уряд за наполяганням Радянської Росії розпустив), після чого до Франції приїхало бл. 2 200 ветеранів армій УНР і УГА⁹. Кілька сотень ветеранів-українців приїхало з Чехословаччини, Болгарії, Югославії, Німеччини. Частина ветеранів оголосила українофільську спрямованість (частина ветерани «білих» армій вважала себе «малоросами», кубанські козаки створили незалежні угруповання).

Масова еміграція до Франції із Західної України почалася у 1920 р., але її пік припав на 1924-1926 рр. Вона була на 95% трудовою, тільки 5% складала західноукраїнська інтелігенція та вояки УГА. Колишні організатори «Просвіт», «Пласту», «Січі», ветерани УГА, УСС намагалися політично згуртувати діаспору. У 1924 р. була сформована «Українську громаду у Франції» (УГФ). Вона намагалася згуртувати «східняків» і «західняків», українців-емігрантів різних політичних переконань. Але її історія стала низкою внутрішніх конфліктів і розколів. Вже у 1925 р., з гучними скандалами, «громаду» залишили емігранти «петлюрівського спрямування» та «радянського спрямування».

У Парижі у першій половині 1920-х рр. діяли залишки масонської «Великої ложі України» (ВЛУ) та «Верховної Ради масонів України», що визнавали Великим Майстром ВЛУ С. Петлюру (М. Шумницький, В. Прокопович та ін.). Інша частина української масонерії, вважаючи С. Моркотуна Великим Майстром ВЛУ, створило об'єднання «слов'янських масонів». С. Моркотун у 1920 р. очолив Український національний комітет (видання «La Jeune Ukraine»), знайшовши гроші у Великобританії. У Франції у 1920-х рр. між масонами – прибічниками С. Петлюри, та масонами – прихильниками С. Моркотуна, тривав постійний конфлікт¹⁰.

Наприкінці 1924 р. до Парижу перемістився уряд УНР в екзилі на чолі з С. Петлюрою, прем'єром В. Прокоповичем, головою державного центру А. Лівіцьким. Париж стає політичним центром української еміграції. Український державний центр притягнув до Франції інтелігенцію: відомих українських суспільно-політичних діячів, лідерів і службовців українських урядів, колишніх військову старшину, представників культурно-мистецької інтелігенції. Український державний центр у Парижі видавав тижневик «Тризуб» (з жовтня 1925 до 1940 рр.), що спричинився до формування політичної культури та громадської свідомості української еміграції¹¹. У чекістському зведенні за 1926 р. розглядається діяльність «петлюрівців» у Франції: «Петлюра: організував у Парижі низку стипендій для українських студентів і видає нову газету «Тризуб». Крім того, організовані нові клуби його прихильників у Парижі... Весь рух не стільки соціал-демократично налаштований, скільки республікансько-демократичний»¹².

⁹ Тризуб (Париж). 1926. № 51.

¹⁰ Серков А.И. Русское масонство. 1731-2000 гг. // Энциклопедический словарь. Москва, 2001.

¹¹ Державний центр Української Народної Республіки в Екзилі: статті і матеріали / Ред. Л. Винар. Філадельфія, 1993. С. 129-138.

¹² Лівіцький Андрій. Листування... С. 39-40.

Під протекцією державного центру УНР в екзилі був сформований «Союз українських емігрантів у Франції» (СУЕФ), що об'єднував до 1 500 емігрантів, мав до 25-56 осередків у різних регіонах Франції, 7 гуртків «Пласту». Членами СУЕФ були переважно емігранти зі Східної України, об'єднані колишньою боротьбою під час визвольних змагань 1917-1921 рр. Ця організація підтримувала «напрямок С. Петлюри» (об'єднував тільки ті громадські організації, які були пов'язані з екзильним урядом УНР) і була керована його однодумцем М. Шумницьким (член української делегації на Паризькій мирній конференції, член Української Дипломатичної Місії у Франції, уповноважений Українського Червоного Хреста у Франції, член управи Бібліотеки ім. Симона Петлюри).

У середині 1920-х рр. утворилася значна кількість українських організацій у Франції: «Українська Рада жінок», «Спілка українських інженерів і техніків у Франції», «Українське еміграційне товариство взаємної допомоги» й ін. У 1927 р. був створений Українсько-Кавказький клуб «Незалежність» (голова М. Шумницький), що почав рух на захист народів, які були загарбані радянською Росією – «Прометеївський рух поневолених народів»¹³. Численною організацією стало «Товариство бувших вояків армії УНР у Франції» (ТБВАУФ) (до 1 700 членів, голова генерал УНР О. Удовиченко). Ядро товариства становили колишні вояки, які боронили національні інтереси Франції під час Першої світової війни та мали преференції від уряду Франції. Товариство створило «Військово-історичне товариство», з 1926 р. виходив журнал товариства «Військова справа». Ця організація була прийнята, як асоційований член, до «Федерації Мажено» («Французька федерація ветеранів і жертв війни»). Під Парижем це товариство відкрило «Військовий хутір» (ферму) – будинок відпочинку для ветеранів армії УНР¹⁴. З 1924 р. у Франції почали формуватися парафії УАПЦ, і вже у 1925 р. пройшов перший церковний з'їзд УАПЦ у Франції, була сформована Церковна Рада на чолі з О. Удовиченком¹⁵.

У 1925 р., на 1-у та 2-у з'їздах цього «союзу», був затверджений Статут і програма СУЕФ (входив до складу Головної еміграційної Ради, що об'єднувала українські емігрантські організації в Європі). Було вирішено, що організація буде надавати допомогу у працевлаштуванні, лікуванні, відкрив кредитові каси, бібліотеки, кооперативи, курси французької мови, почне видавати свій «Бюлетень – Вісник Союзу українських громадян у Франції»¹⁶. Найбільш чисельними групами СУЕФ були: громади Парижа (бл. 230 осіб), Конютанжа та Шалета (кожна по 100 осіб), Січових стрільців (бл. 150 осіб), студентів (бл. 80 осіб), Юзи, Канн, Марена, Сен-Дені, Ля-Рошелі.

Але у СУЕФ був важливий недолік – він був відірваним від великої сили (бл. 25 тис. осіб) західноукраїнських трудових емігрантів, вважаючи їх «сірою селянською, полонізованою масою». Лідери СУЕФ недооцінювали патріотизму галичан, волинян, буковинців. У заробітчан з Галичини, Волині, Буковини, що складала 3/4 українців у Франції, довгий час був слабкий рівень згуртованості (лише 5% в українських організаціях у Франції до 1926 р.). Третина з них заходила під впливом польських профспілкових і діаспорних

¹³ Тризуб (Париж). 1927. № 5.

¹⁴ Український інвалід (Париж). 1931. № 31; Удовенко О. Україна у війні за державність. Вінніпег, 1954. С. 191-193.

¹⁵ Бачинський Є. Нарис історії парафій УАПЦ у Франції (1924-1947 рр.). Чикаго, 1954. С. 3-4.

¹⁶ Тризуб (Париж). 1925. № 2.

організацій, ще 5% перебувало у прорадянських організаціях. Між «східняками» та «галичанами» були істотні релігійні, культурні, соціальні розбіжності. «Галичани» виступали проти «петлюрівського керівництва», вважаючи «петлюрівців» «зрадниками інтересів Галичини»¹⁷.

Лідери СУЕФ нарікали на «католицтво» та «вужьке галичанство», вважаючи, що дружба з «галичанами» виявиться шкідливою для співпраці з європейською дипломатією. Як вважав один з прихильників ОУН у Франції – діячі «східняків»: «...відгородивши себе і своє середовище непролазним муром від українців з Галичини. Їх не помічали, не хотіли навіть і знати»¹⁸.

На формування української діаспори намагалися вплинути агенти та симпатичні СРСР. «Дискредитація і руйнація української діаспори» – таку мету ставили агенти більшовиків у Франції. Перший відділок ДПУ (у Франції група Ю. Більченко) слідувала за українцями у Парижі, Ліоні, Марселі. Агенти зуміли притягнути до співпраці відомого українського діяча О. Севрюка і деяких українських анархістів. У 1925 р. у Франції створюється советофільський «Союз українських громадян у Франції» (у 1927 р. об'єднав 16 громад), що об'єднувала українців, які визнавали себе «громадянами суверенної Української Соціалістичної Радянської республіки». Цей «союз» намагався впливати на українську діаспору, взяти під свій контроль «галицьких пролетаріїв», боротися проти впливу «петлюрівців» і Польщі (здобувши тим симпатії емігрантів з Галичини).

«Тризуб» вказував, що «...більшовики з допомогою галичан захопили Просвіту, але за шахрайство були вигнані»¹⁹. Подібною пропагандою, на користь СРСР, займався «Союз студентів УРСР у Франції». Ці два союзи мали вплив на 500–600 українських емігрантів. Великі гроші були залучені на видання прорадянських газет українською мовою «Українські вісті» (1926–29), «Вістник СУГУФ» (1929–30). Організаторами СУГУФ були І. Борщак, О. Севрюк, А. Галіп та ін. Після загострення антиукраїнського курсу в УСРР у 1929 р. цей «союз» почав занепадати та на початку 1930-х рр. самоліквідувався з причин різкого скорочення симпатиків СРСР і посилення контролю з боку французьких спецслужб. Так один з керівників «Союзу українських громадян у Франції» та редактор його часопису «Українські вісті» І. Борщак відійшов від радянофільства²⁰.

У другій половині 1920-х рр. «Українська Громада у Франції» (22 філії бл. 700 членів) поступово переходить на ідейні основи «українського соціалізму». І хоча очолювати «громаду» продовжував колишній генерал УНР М. Капустянський (засновник Українського воєнно-історичного товариства, представник УВО у Франції), інший колишній генерал М. Шаповал (представник ЗК УПСР у Франції) активно впливає на політичний вибір «громадівців». З 1926 р. «громада» починає видавати свою газету «Український робітник» (ред. М. Шаповал), де пропагуються ідеї М. Драгоманова та українських есерів. «Громада» на 80% складалася із західноукраїнських трудових емігрантів, що були незадоволені «курсом Петлюри», вважаючи його полонофільство «зрадою національних інтересів».

¹⁷ Маруняк В. Олександр Бойків. Париж, 1986. С. 37.

¹⁸ Небелюк М. Під чужими прапорами. Париж-Ліон, 1951. С. 25.

¹⁹ Тризуб (Париж). 1926. № 53.

²⁰ Гай-Нижник П. Олександр Севрюк – соціаліст-революціонер і дипломат-аматор, політичний авантюрист й агент чужоземних спецслужб // Дипломатична та консульська служба у вимірі особистості. Ч. 2. Київ, 2019. С. 33–59; Тризуб (Париж). 1926. № 12.

М. Шаповал, що очолював «Соціалістичну лігу народів Східної Європи», активно друкується в газеті «Нова Україна», виступаючи як проти «петлюрівців» і фундаторів ОУН, так і проти фашизму, як проти буржуазного суспільства, так і проти більшовицької диктатури в Україні²¹. Він пропанує створення «єдиного визвольного фронту соціалістичних сил народів СРСР», виступає за участь «громади» у Соцінтерні й у Міжнародному бюро революційних партій, за порозуміння із соціалістами-емігрантами з Кубанської громади (до української діаспори можна залучити Товариство кубанських козаків-самостійників, голова І. Білий), що видавала в Парижі журнал «Вільне козацтво»²², з Росії (празька група РПСР), Грузії, Білорусії та Вірменії²³. У 1925 р. до Франції переїжджає В. Винниченко, що фактично підтримав М. Шаповала²⁴. Державний центр УНР в аналітично-інформаційній записці підкреслював, що «Шаповала зі всіма його приятелями та співробітниками... не можна вважати за самостійників тим більше, що Григоріїв не раз в друкованій заявляв, що Україна безсила боротися проти Москви, а тому, мовляв, нічого плекати самостійництво»²⁵.

Ще більш «ліву» позицію займали українські анархісти групи Н. Махна, що видавала у Парижі журнал «Дело труда» (1925–30) і «Махновський комітет», що постійно виступали проти всіх емігрантських угруповань²⁶.

У 1926 р. українську діаспору стрясла загибель С. Петлюри від руки агента ДПУ. Паризький суд над злочинцем, вороги України перетворили у суд над жертвою та всім українським визвольним рухом. У жовтні 1927 р. суд виправдав вбивцю, бо його адвокат довів присяжним, що той «помстився Петлюрі за єврейські погроми». Цей вирок негативно вплинув на українську діаспору у Франції, що скоротила свою активність, ходили чутки про «виселення українців з Франції». Уряд УНР продовжував підтримувати відносини із представниками уряду Франції та Великобританії, які, ще деякий час, неофіційно надавали фінансову допомогу уряду УНР. Але, після вироку суду й оприлюднення звинувачень структур УНР в антисемітизмі, ці уряди стали критично ставитися до ДЦ УНР. Державний Центр УНР, що отаборився у Франції, був вимушений повернутися до Польщі.

Після загибелі С. Петлюри головою ДЦ і Директорії УНР було обрано А. Лівницького, але паризький центр ДЦ УНР засудив полонофільський напрямок свого колишнього керівника. А. Лівницький, після свого обрання, терміново виїхав з Парижа до Варшави, бо серед еміграції почалася сварка. Окремі лідери українських есерів стверджували, що Директорії та Уряду УНР не існує, вимагали його переобрання всією еміграцією. Інші діячі УСДРП наполягали на виборах нового голови Директорії шляхом скликання Всеукраїнського конгресу, пропонуючи на голову Директорії І. Мазепу²⁷. Резиденти ДПУ у

²¹ *Небелюк М.* Під чужими прапорами... С. 28.

²² *Кубань-вольная* (Прага). 1932. С. 5.

²³ *Сухобокова О.* Празька група УПСР та створення соціалістичної ліги нового сходу // *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 6. С. 133-139.

²⁴ *Супронюк О.* Журнал «Нова Україна» (Прага, 1922-1928) у формуванні історичної пам'яті і свідомості нової української людини // *Українська діаспора: проблеми дослідження: тези доповідей VIII Міжнародної наукової конференції, 27-28 вересня 2016 р. Острого*. С. 59-60.

²⁵ *Плазова Т.* Українська політична еміграція у першій половині 20-х років ХХ ст. // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. Львів, 2008. Вип. 20.* С. 118-121.

²⁶ *Дело Труда* (Париж). 1926. № 13-17.

²⁷ *Лівницький Андрій.* Листування... С. 45.

Франції необачно відзначали, що «наслідком смерті Петлюри стало об'єднання всіх емігрантських українських організацій за кордоном»²⁸. Скоріш за все мова йшла тільки про створення Міжорганізаційного комітету для вшанування пам'яті Симона Петлюри започаткованого у липні 1926 р.²⁹ Намагаючись зберегти світлу пам'ять про С. Петлюру, дати відсіч його критикам, українська діаспора створює «Бібліотеку-музей С. Петлюри» у Парижі (під орудою О. Шульгина, О. Удовиченка, І. Рудичів – директор)³⁰. Цей заклад перетворився у громадсько-політичний, культурний центр, що друкував свій «Літопис». У червні 1929 р. в Празі відбулася Перша емігрантська конференція на ідеологічних засадах УНР. Участь у ній взяли делегати від Генеральної ради Союзу українських еміграційних організацій у Франції. На конференції була створена Головна українська еміграційна рада, що «мала репрезентувати українську політичну еміграцію перед Лігою Націй, закордонними урядами, урядовими установами і громадськими організаціями»³¹.

Маючи за мету створення своїх політичних груп у Франції, на українських емігрантів стали звертати увагу емісари гетьманського руху й окремі авантюрні «українські монархісти»: від П. Скоропадського, В. Вишиваного, Г. Разумовського, «Сагайдачного» та І. Полтавця-Острияниці... Заявили про своє існування «Союз хліборобів у Франції» та група «українських монархістів-легітимістів» (керівник М. Славинський). Але, «гетьманці» та «монархісти» не змогли перехопити лідерство у «соціалістів»³².

У 1929 р. Українську Громаду у Франції спіткав новий розкол. Частина громадівців вирішала бойкотувати М. Шаповала, назвавши його діяльність «шкідливою» та заснувавши Об'єднану українську громаду у Франції³³. Частина вирішила створити Українську робітничу спілку (кер. С. Тупицький, у 1929–30 рр. видавала на гектографі свій «Вісник» соціалістичного забарвлення)³⁴. Проти диктату М. Шаповала виступила група націоналістів-громадівців, що, згодом, перейшла до ОУН, але М. Шаповал затвердив своє керівництво в УГУФ та ще 11 років керував «громадою», що втратила свої впливи на емігрантів.

Наприкінці 1929 р. М. Капустянський, М. Сциборський, Ю. Сорока та П. Василів створюють у Парижі «Український народний союз»³⁵. Вони вважали себе «соборницьким» напрямком, поставивши за мету об'єднати ветеранів УГА, «галичан» і «східняків»-робітників на платформі націоналізму, критиці демократичного устрою та політичних партій. Під критику цієї групи потрапляють «петлюрівці», емігранти-радянські, М. Шаповал, Н. Махно... «Тризуб» вказував, що у 1929 р. розгорталася «руйнуюча агітація так

²⁸ Ibid. С. 102.

²⁹ *Здоров А.* Міра відповідальності або «дві сторони погрому»: з приводу 95-ї річниці убивства Симона Петлюри. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/dyssskusiya/2869>

³⁰ *Яковлів А.* Паризька трагедія 1926. Париж, 1958. С. 10-18; *Михальчук В.* Українська бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі: Заснування, розвиток, діяльність (1926–1998). Київ, 1999.

³¹ *Файзулін Я.* Зберігаючи державницьку традицію: життя і чин Андрія Лівницького... С. 70.

³² Тризуб (Париж). 1926. № 34.

³³ *Срібняк І.* «Splendeurs et misères...» українського генерала (громадсько-політична діяльність Миколи Шаповала у Франції, 1925–1948 рр.) // *Evropský filozofický a historický diskurz.* Praha, 2018. Svazek 4. Vydání 1. S. 8–10.

³⁴ Вісник української робітничої спілки в Кютанжі. 1930. Ч. 1. С. 2.

³⁵ *Маруняк В.* Олександр Бойків. Організатор українського життя у Франції. Париж, 1986. С. 8–16.

званих українських націоналістів»³⁶. До цього угруповання у Франції долучилися: частина членів «громади», Українське національне товариство «Рідна хата», відділення «Просвіти» у Шилеті та Мелені³⁷. М. Капустянський згадував: «У Франції було для нас велике поле діяльності і багато завдань. Ми росли швидко чисельно і якісно... Нашою громадською організацією була Українська Громада, в якій я деякий час був Головою і в якій приймали участь українці усіх політичних напрямків. Коли ж та організація почала виявляти прояви упадку і великі внутрішні розбіжності, ми... організували «Український Народній Союз», якого я став Головою»³⁸. Український народний союз долучився до створення ОУН, у структурах якого М. Сциборський став заступником Голови Проводу.

Скандали 1929 р. на цьому не закінчилися. Саме тоді до Парижу прибув колишній керівник особистої охорони С. Петлюри, та фактичний голова контррозвідки УНР М. Чеботарів, який почав конфліктувати з лідерами Державного Центру УНР, погрожуючи їм компроматом і намагаючись зайняти певне місце у структурах ОУН. Опоненти М. Чеботаріва звинувачували його у співпраці з польською, німецькою та радянськими розвідками³⁹.

Світова економічна криза, що розпочалася у 1929 р., поступово змінювала соціально-політичний контекст української діаспори у Франції, послаблюючи політичні позиції майже всіх емігрантських структур, обмежуючи трудову еміграцію до країни. Для української діаспори почався новий відлік часу. Французький уряд більш уважніше почав слідкувати за «підозрілими» емігрантами, намітивши до депортації з країни десятки колишніх мешканців України (серед депортованих опинилися О. Севрюк, П. Аршинов та ін.)

Українська діаспора у 20-х – 30-х рр. ХХ ст. не змогла стати впливовою силою у Франції, знайти впливових світових лобістів, створити об'єднувальний центр для всіх українських емігрантів. Конкуруючі емігрантські громади не змогли запропонувати українцям привабливу парадигму. Не маючи ні фінансів, ні підтримки державних структур Франції, ні внутрішньої єдності. Погана адаптація українських емігрантів привела до самоізоляції, консервації на рівні субкультури «тетто», до контактів тільки в «українських колах» відчуженим від французької дійсності. У той же час, структури української еміграції намагалися відстоювати інтереси діаспори, зберегли національну свідомість значної частини українців у Франції. У другій половині 1920-х рр. політичні пристрасті роз'єднали українську діаспору. Державницький центр УНР, СУЕФ УГФ, СУГУФ, намагалися грати роль головних осередків українства, змагаючись за політичний вплив. Але, на початку 1930-х рр. розчарування у формах і методах керівництва цими структурами привело до кризи та занепаду старих організацій і створенню на їхніх руїнах структури УНС-ОУН.

³⁶ Тризуб (Париж). 1930. № 216. С. 25.

³⁷ *Небелюк М.* Під чужими прапорами... С. 27-28.

³⁸ *Капустянський М.* Нариси споминів 1929-1939 років // Український історик. 1987. № 1-4. С. 99.

³⁹ *Сідак В.* Микола Чеботарів: його життя, спогади та епістолярна спадщина // Визвольні змагання очима контррозвідника. Київ, 2003. С. 15-17.

Viktor Savchenko

In the Whirlpool of Conflicts: the Ukrainian Diaspora in France (1925–1930)

Abstract: After the end of the First World War, the process of formation of the Ukrainians diaspora in France, which took leading geopolitical positions in the world, began. Ukrainian emigrants tried to take advantage of political freedoms, the norms of the constitution, the tolerance of French laws, and the lack of labor resources in this country.

The Ukrainian diaspora in France was not the only one, but the vast majority of it consisted of labor emigrants from Western Ukraine, among the political emigrants there was a predominance of veterans of the Ukrainian liberation movement, who fought against the Bolshevik occupation of Ukraine in 1917–1921. Emigrants from Galicia and Bukovyna (in the 1920s these territories were occupied by Poland and Romania) numbered approx. 30 thousand people, another approx. 7,000 emigrants consisted of officials of the Central Council and Directorate of the Ukrainian People Republic, soldiers from the armies of the Ukrainian People Republic and the Hetmanate. They were united by a common desire to achieve their rights and to resist hostile propaganda and the actions of Russian emigration, Soviet spy diplomats, and Polish–Romanian propaganda, which portrayed Ukrainians in France as ‘Bolsheviks’ and ‘Germanophiles’.

Ukrainian government officials of the UNR in exile managed to create a Ukrainian's center of political life in France, but the murder of S. Petliura and the acquittal of his killer by the French Themis caused significant damage to the Ukrainian Diaspora. The second half of the 1920s was a time of constant conflicts among Ukrainian emigrants in France. These internal quarrels, which had both ideological, socio-cultural and financial foundations, were strengthened with the help of Soviet residents in the emigrant environment, the influence of Russian emigration, which was hostile to Ukrainians in France. All this led to the fragmentation of the Ukrainian emigration and its stay in a social ‘ghetto’, to the fact that the State Center of the Ukrainian People Republic was unable to achieve its goals in France and was forced to leave this country.

Keywords: France, Ukrainian Diaspora, emigrants, State Center of the Ukrainian People Republic, Union of Ukrainian Emigrants in France, Ukrainian Community in France, Union of Ukrainian Citizens in France